

AS.PROF. LEFTER NASI (TIRANË)

MBI STATUSIN POLITIKO-JURIDIK TË KOSOVËS PAS LUFTËS SË DYTË BOTËRORE (1944-1946)

Pas pushtimit të Mbretërisë së Jugosllavisë, në prill të vitit 1941, pjesa më e madhe e Kosovës dhe e viseve të tjera shqiptare u gjend brenda Shqipërisë, që ishte nën pushtimin e Italisë. Ky bashkim u bë në kohën e konfliktit dhe të konfrontimit botëror, por ai praktikisht rikrijoi lidhjet historike ndërmjet pjesës më të madhe të krahinave etnike shqiptare. Pavarësisht nga rrethanat në të cilat u krye ky modelim i hartës politike në këtë kënd të Evropës, nga kushtet që përcaktuan këtë strukturim etnik e shtetëror, nga interesat e forcave që e kryen atë, kriteri kombëtar, që në këtë rast u vu në themel të rindarjes së territoreve dhe që përgjithësisht u pranua nga shtetet anëtare të bllokut fashist, dëshmon për ekzistencën e problemit kombëtar të popullit shqiptar, si një çështje e padrejtësive të mëdha etnike-territoriale. Kosova dhe viset e tjera nuk u gjendën në kuadrin e Shqipërisë si një truall i huaj etnik, siç ndodhi në shumë raste me ndryshimet gjeopolitike që u kryen në atë periudhë e nga të cilat vuajtën edhe disa pjesë të kombit shqiptar, që u përfshinë në zonën gjermane, përkatësisht nën administratën serbe dhe nën atë bullgare të pushtimit. Këto zhvillime e përcaktime të kufijve nuk u realizuan nga shqiptarët dhe për rrjedhojë ata nuk mund të mbanin asnjë lloj përgjegjësie për to, ashtu siç nuk mund të fajësohen edhe për përpjekjet për konkretizimin e këtij realiteti.

Por akti i bashkimit të trojeve shqiptare nuk u pranua nga vendet pjesëmarrëse të aleancës antifashiste, të cilat u shprehën në parim kundër ndryshimeve territoriale të kryera gjatë luftës me armë dhe me forcë. Në Kartën e Atlantikut ata formuluan parimet demokratike që do të viheshin në themel të marrëdhënieve ndërkombëtare të pas luftës dhe theksuan se asnjë modifikim territorial nuk do të kryhej pa pëlqimin e shprehur lirisht nga popujt e interesuar dhe se çdo popull do të kishte të drejtën të zgjidhte vetë formën e qeverisjes së tij¹.

Shqiptarët në ato rajone, për zgjidhjen e aspiratave të tyre kombëtare, përfaqan alternativën që u propagandua nga Aleanca Antifashiste, por që u reflektua në ndonjë rast më qartë, por më shpesh në mënyrë të papërcaktuar edhe në deklaratat e herëpashershme të forcave politike, që u vunë në krye të luftës së armatosur në të dyja vendet, në Shqipëri dhe në Jugosllavi. Nga vetë populli i Kosovës, në Konferencën e Bujanit (31 dhjetor 1943 - 2 janar 1944), çështja e Kosovës u trajtue si një problem i lidhur ngushtë me strukturën e saj kombëtare. Shpallja botërisht në këtë Konferencë e strukturës kombëtare të popullsisë në Kosovë si një territor i banuar me shumicë shqiptare dhe e dëshirës së shqiptarëve në ato vise për bashkimin e Shqipërisë², si rrjedhojë e luftës kundër fashizmit, ishte njëherazi një akt politik e juridik, sepse u vendos në një forum legjitim nga përfaqësuesit e popujve që jetonin në ato vise. Ky akt u miratua nga të gjithë delegatët pjesëmarrës, pavarësisht nga përkatësia kombëtare, dhe u përshëndet edhe nga përfaqësuesit e misionit ushtarak anglez³.

Alternativa e bashkimit të popullit shqiptar u bë një shtyllë dhe një pikë shumë e rëndësishme e programit të forcave politike shqiptare që nuk pranuan të viheshin

nën tutelën e lëvizjes komuniste të të dyja vendeve. Për realizimin e programit të tyre, këto forca që gjatë viteve të luftës punuan e luftuan shumë duke shfrytëzuar të gjitha rrugët politike e ushtarake, si edhe rrethanat që u krijuan në atë periudhë.

Është fakt se detyra themelore që shtroi Aleanca Antifashiste nxori në pah, dhe si një përvojë të domosdoshme, bashkëpunimin në luftë të popujve fqinj. Gjatë realizimit në praktikë të këtij bashkëpunimi, çështja e shqiptarëve në ish-Jugosllavi, deshën apo nuk deshën forcat politike të të dyja vendeve, mbeti një problem i hapur ndëretnik dhe ai zuri një vend të veçantë sidomos në marrëdhëniet ndërmjet lëvizjeve nacionalçlirimtare në Shqipëri e në Jugosllavi, u pasqyrua në veprimtarinë e misioneve aleate si edhe të qarqeve diplomatike të palëve të përfshira në konfliktin botëror. Lëvizjet nacionalçlirimtare të të dyja vendeve, pavarësisht nga moskonsekuenca, qëndrimet kontradiktore, ose projektet e përpiluara në fshehtësi që gjatë luftës, këtë çështje e veçuan si një problem që do të vendosej përfundimisht prej tyre pas fitores mbi fashizmin. Me këto qëndrime mund të shpjegohet edhe fakti se përfaqësuesit e shqiptarëve nuk u thirrën në Mbledhjen e Dytë të KANÇJ. që u mbajt në Jajcë në nëntor 1943 dhe ku u vunë bazat e Jugosllavisë Federative në kufijtë e paraluftës. Ky veprim praktikisht dhe hapur do të mbyllte përfundimisht shtegun e bisedimeve për statusin e shqiptarëve në Jugosllavi në të ardhmen. Në të njëjtën kohë Kosova gjatë gjithë luftës, me ose pa dëshirën e udhëheqjes jugosllave, realizoi një pozitë të veçantë e të barabartë me atë të viseve të tjera, duke përfshirë edhe vetë Serbinë. Në ato vite në ndryshim nga popujt dhe viset e tjera të Jugosllavisë e ardhmja e shqiptarëve dhe, në veçanti, statusi i Kosovës nuk u përcaktuan.

Pas luftës aspiratat kombëtare të popullit shqiptar në ish-Jugosllavi nuk u morën parasysh, por u shtypën me dhunë e me terror. Udhëheqja e PKJ dhe qarqet serbe i shfrytëzuan si marrëdhëniet që u krijuan ndërmjet PKJ e PKS, ashtu dhe parullat për vëllazërimin, bashkëpunimin e internacionalizmin, për realizimin e qëllimeve të veta grabitqare ndaj Shqipërisë dhe popullit shqiptar.

Këto qëndrime u bënë të njohura në fund të luftës, kur udhëheqja jugosllave shpalli hapur projektet e saj për të ardhmen e viseve shqiptare në kuadrin e federatës së re që u krijua. Në Jugosllavinë e pasluftës u deklarua se kriteri kombëtar do të vihej në themel të ndarjes territoriale dhe administrative të vendit. Por, ky kriter për popullin shqiptar nuk u mor parasysh. Viset shqiptare, ndonëse përbëjnë një tërësi territoriale, janë kompakte nga pikëpamja kombëtare, kanë një vijueshmëri e shtrirje të përcaktuar qartë nga pikëpamja gjeografike me shtetin shqiptar dhe me republikat e tjera të ish-Jugosllavisë, u ndanë midis njërive të tjera federative, Maqedonisë, Malit të Zi dhe Serbisë. Pas kësaj, në forumet qendrore të PKJ e të federatës objekt i diskutimeve u bë vetëm Kosova⁴. Në lidhje me të ardhmen dhe me pozitën e saj në Federatë u dhanë disa variante, të cilat parashikonin copëtimin dhe ndarjen e saj midis republikave të ndryshme. Këto variante synonin të ringjallnin copëtimin e trojeve shqiptare dhe konkretisht ata ngjanin me ndarjen në banovina të ish-monarkisë jugosllave. Siç dihet, modelet e rregullimit administrativ të paraluftës u udhëhoqën nga paragjykimet, sipas të cilave shqiptarët në Jugosllavi ishin "të huaj" e të "dëmshëm" dhe si të tillë ata nuk duhej të përbënin një tërësi unike nga pikëpamja kombëtare.

Por propozimi për copëtimin e Kosovës binte ndesh me planet e hartuara nga udhëheqja e PKJ me synimet e qarqeve serbe. Në prag të mbarimit të luftës kjo udhëheqje kishte konkluduar që Kosova, si njësi autonome, do t'i aneksohej Republikës

së Serbisë⁵. Për ta justifikuar këtë zgjidhje, në forumet jugosllave u paraqitën një radhë "argumentesh". Sipas disave, serbët që jetonin në Kosovë dhe që përbënin një minoritet, një pjesë e të cilit ishte kolonizuar aty ndërmjet dy luftërave botërore, ishte e natyrshme se do të donin të bashkoheshin me Serbinë. Sipas të tjerëve, ky bashkim do të forconte "vëllazërim-bashkimin ndërmjet dy popujve dhe se Kosova e prapambetur do të ndihmohej më shumë nga republika më e madhe për ta kapërcyer këtë gjendje"⁶. Por nuk ka dyshim se ky aneksim u frymëzua dhe u diktua nga paragjykimet e vjetra të kultivuara nga monarkia, qarqet reaksionare e kleri serb, mbi "Kosovën serbe", me të cilat qenë ushqyer një pjesë e madhe e forcave politike në Serbi dhe udhëheqësve të asaj republike. Me këtë zgjidhje, pra me aneksimin e Kosovës në kuadër të Republikës së Serbisë, udhëheqja e PKJ synonte të kënaqte orekset e qarqeve serbomëdha, pozitat e të cilëve në Jugosllavinë e pasluftës përgjithësisht u dobësuan.

"Zgjidhjet" e paraqitura në atë kohë morën nëpër këmbë parimet bazë të Aleancës Antifashiste dhe aspiratat e popullit shqiptar në ato vise. Ato u realizuan me dhunë, me forcën e armëve, nëpërmjet fushatës së shfrenuar të terrorit dhe të gjenocidit kundër popullit shqiptar. Kjo fushatë, që u zbatua nga repartet ushtarake e policore jugosllave, u frymëzua nga forumet politike e nga mjetet e propagandës dhe prej tyre u paraqit si luftë që drejtohej kundër reaksionit dhe shovinizmit shqiptaromadhi. Me reaksionin u identifikuan të gjithë ata që kundërshtonin dhunën e terrorin, që kërkonin marrjen e masave konkrete për realizimin e barazisë ndërmjet popujve dhe aspironin për zgjidhjen e problemit kombëtar sipas parimeve të propaganduara gjatë luftës, si dhe ata që guxonin e bënë pyetjen e natyrshme "ç'duan ne shqiptarët në Jugosllavi?".

Në atë kohë, ndërsa u larguan nga Kosova dhe në frontet në veri të Jugosllavisë u dërguan mbi 35 000 luftëtarë shqiptarë, në krahinë u përqendruan mbi 50 000 ushtarë serbë, malazezë e maqedonas⁷, ndërsa operacionet ndëshkimore të ndërmarrja prej tyre ndoqën njëri-tjetrin. Për të mposhtur qëndresën e shqiptarëve në ato vise dhe për t'u imponuar atyre "zgjidhjet" që ishin projektuar nga lart e nga larg, më 8 shkurt të vitit 1945 në Kosovë u vendos Administrata Ushtarake. Me veprimtarinë e kësaj administrate dhe me terrorin e ushtuar nga repartet ushtarake jugosllave, janë të lidhura krimet e shëmtuara, masakrat masive e të pashembullta të kryera në Llap, në Gjilan, në Drenicë, në Prishtinë, në Tetovë, në Tivar dhe në mbarë viset shqiptare.

Administrata ushtarake që iu imponua shqiptarëve në ish-Jugosllavi nga komunistët që erdhën në pushtet në atë vend, menjëherë pas Luftës së Dytë Botërore, nuk ishte formë e panjohur e pushtetit dhe që rëndonte për herë të parë në kurriz të tyre. Ky pushtet dhe ky regjim i pushtimit i ishte imponuar këtij populli sa herë që trupat serbe e malazeze kishin pushtuar e ripushtuar këto vise. Kështu kishte ndodhur pas copëtimit të viseve shqiptare dhe aneksimit të tyre në kuadrin e monarkive serbe e malazeze në vitin 1913 si edhe pas ripushtimit të Kosovës në vitin 1918. Vendosija e regjimit të pushtimit është diktuar nga ato forca politike dhe ushtarake në Serbi që kanë menduar se sundimi i viseve shqiptare mund të ruhej vetëm nëpërmjet politikës së "dorës së fortë". Pas Luftës së Dytë Botërore këto pikëpamje patën mjaft përkrahës edhe në radhët e udhëheqjes së PKJ dhe të shtetit jugosllav.

Pas luftës trajtimi i problemit kombëtar dhe i të ardhmes së viseve shqiptare u 221

shtruan dhe u zgjidhën brenda kuadrit jugosllav dhe sipas projekteve të paraqitura nga pala jugosllave. Ndjenjat patriotike të shqiptarëve në ato vise, dashuria për atdheun e tyre, shfaqja e dëshirës dhe aspirata për bashkimin kombëtar, jo vetëm nuk u përfillën, por u konsideruan si "shqiptaromëdha" dhe që çonin ujë në mullirin e armikut". Nën presionin e fuqishëm politik të qarqeve serbe, çështja e Kosovës u tentua të mbyllej në mënyrë të panatyrshme dhe të humbasë karakterin e saj si një problem i mprehtë kombëtar e politik. Shqyrtimi i hollësishëm i dokumentacionit dëshmon qartë se Kosova si njësi autonome nuk lindi nga gjiri i Republikës së Serbisë, por përkundrazi gjatë gjithë viteve të luftës ajo pati të drejta të barabarta me atë republikë. Akti i aneksimit të saj në kuadrin e kësaj republike, si një qark autonom, me të drejta më të kufizuara edhe se krahina e Vojvodinës, ishte rrjedhojë e kombinacioneve politike që u kryen pas luftës dhe pas konstituimit të Republikës së Serbisë.

Përpara qëndrimeve të paraqitura dhe presionit të ushtruar nga udhëheqja e PKJ u gjuhëzuan edhe krerët e PKSH. Pranimi prej tyre i këtyre pikëpamjeve për mënyrën e trajtimit të problemit kombëtar të popullit shqiptar, në përgjithësi, dhe të çështjes së Kosovës, në veçanti, ishin një goditje e rëndë që i bëhej çështjes kombëtare, ndërsa pasojat tragjike të këtij qëndrimi u ndien në atë kohë dhe në të gjithë periudhën pas saj.

Në atë kohë PKSH ishte partia e vetme politike në Shqipëri dhe ajo kishte përqendruar në duart e veta të gjithë pushtetin politik në vend. Nga udhëheqja e saj, lufta e popullit shqiptar kundër fashizmit, gjaku dhe sakrificat e tij në luftë, si edhe vetë çlirimi i vendit u paraqitën dhe u propaganduan thjesht si merita të saj. Pikëpamjeve dhe zgjidhjeve që u servirën nga udhëheqja e PKSH për problemet e mëdha, me të cilat u ballafaqua vendi, iu veshën atributet e "të vërtetave të papërbal-lueshme", ndërsa zbatimi i tyre u shoqërua me një propagandë të shfrenuar kundër gjyqimeve dhe mendimeve të ndryshme, me likuidimin fizik të bartësve të alternativave politike. Kështu, për të luftuar qëndrimet e kundërta për mënyrën e trajtimit të problemit kombëtar të popullit shqiptar nuk shërbyen kriteret dhe zgjidhjet e njohura në praktikën ndërkombëtare, por "argumentet ideologjike e teorike" të paraqitura nga udhëheqja e asaj partie dhe mbi të gjitha, "logjika" e dhunës politike e shtetërore. Pranimi i vendimeve të paraqitura nga PKSH u shoqërua me martirizimin e të gjithë atyre që guxonin të ngrinin problemin e të ardhmes së Kosovës, ose që kërkonin të sqaroheshin për arsyet që e detyronin atë parti për të mbajtur këto qëndrime.

Pra, në atë kohë, kur shqiptarët në Jugosllavi dhe mbarë kombi shqiptar prisnin realizimin e aspiratave të veta kombëtare, udhëheqja e PKSH doli hapur me qëndrime të tjera. Sipas Emver Hoxhës, në tetor të vitit 1945, qëndrimi i PKSH për problemin e Kosovës ishte i kundërt nga ai i popullit dhe i "reaksionit"⁸. Duke e konkretizuar dhe duke e sqaruar më tej qëndrimin e PKSH ndaj këtij problemi në dhjetor të vitit 1946, E. Hoxha theksonte se "disa anëtarë partie duan të filozofojnë se mos thotë populli se ç'bëtë me Kosovën. Në rast se një anëtar partie e ka të qartë vijën, ai e ka të qartë edhe çështjen e Kosovës. Jugosllavia është më e avancuar se ne, interesi jonë është që ajo të jetë e fortë. A është në interesin tonë të kërkojmë Kosovën, kjo nuk është progresive. Pra në këtë situatë përkundrazi duhet të bëjmë ç'është e mundur që kosovarët të vëllazërohen në Jugosllavi. [Asgjë tjetër] nuk është aktuale, nuk është progresiste. Tash vjen çështja këtu, kur ne të kemi arritur në socializëm, do të thotë se atje dhe këtu mbeturinat e kapitalizmit kanë ngj" në dru, atëherë në një

situatë të tillë Kosova do të bashkohet me Republikën Socialiste të Shqipërisë, atëherë Kosova do të bashkohet. Kjo është vija, këtë na mëson marksizëm-leninizmi. Ne do të shpjegojmë [qëndrimin tonë], kush nuk e kupton këtë ne do ta luftojmë". Sipas tij, "populli i Kosovës ka të gjitha liritë, ai ka marrë tokën, ka shkollë", me jugosllavët "jemi miq të mirë", prandaj "forca e argumenteve është e madhe"⁹. Por edhe premimet, se zgjidhja e problemit kombëtar të shqiptarëve në Jugosllavi do të realizohej në të ardhmen ishin thjesht pohime demagogjike, sepse që në atë kohë ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë u nënshkruan një radhë marrëveshesh, të cilat i hapën rrugën aneksimit të vetë Shqipërisë dhe shndërrimit të saj në republikë të 7 të Federatës Jugosllave.

PKSH, në vend që të luftonte e të përpiqej për zgjidhjen e padrejtësisë kombëtare që qëndronte në kurriz të popullit shqiptar, preferoi dhe mbështeti me të gjitha mjetet e forcat "politikën e aleates së madhe", me të cilën ishte lidhur "si mishi me kockën". Në asnjë rast ajo nuk foli dhe nuk dëshoi të shikonte çmimin me të cilin populli shqiptar ishte i detyruar ta paguante këtë "miqësi".

Në kujtimet e Enver Hoxhës është theksuar se problemi i shqiptarëve në Jugosllavi u ngrit nga J.B.Titoja edhe gjatë vizitës së delegacionit të qeverisë shqiptare në Beograd, në korrik të vitit 1946¹⁰. Është fakt se për këto bisedime dhe sidomos për vërtetësinë e kësaj pjese të bisedës është folur e është shkruar shumë. Pa u ndalur në argumentet e paraqitura për këtë çështje, duam të theksojmë se kjo bisedë, edhe nëse është zhvilluar, ajo nuk mund të pretendojë se ezauronte problemin më të madh dhe më të vështirë që qëndronte përpara popullit shqiptar. Bisedimet për problemin kombëtar të popullit shqiptar në Jugosllavi mund e duheshin bërë më parë dhe sidomos në kohën kur u konkretizuan planet për krijimin e Federatës Jugosllave. Për udhëheqjen e PKJ në vitin 1946, ndërtimi i federatës kishte marrë fund, ndërsa kushtetuta jugosllave, që u miratua gjatë atij viti, ligjëroi të drejtat e njësive federative (republikave) dhe të njësive autonome, (Krahinës së Vojvodinës dhe Qarkut të Kosovës), që u përfshinë në kuadrin e Republikës së Serbisë.

Sipas pohimit të mësipërm rezulton se diskutimin për të ardhmen e Kosovës e hapi J.B.Titoja, në një kohë që për udhëheqjen jugosllave ai përbënte një nga problemet e padëshirueshme për t'u trajtuar në bisedimet dy palëshe, dhe një çështje jetike për popullin shqiptar. Nga ana tjetër, në këto bisedime objekt diskutimi mund të ishte problemi i bashkimit kombëtar të popullit shqiptar, por dhe statusi i Kosovës në kuadrin e Federatës Jugosllave. Dihet se në atë kohë, territoret shqiptare në Jugosllavi u copëtuan midis republikave të ndryshme, shqiptarëve iu mohua barazia me popujt e tjerë, ndërsa Kosova, si njësi autonome, kishte të drejta më të cunguara duke e krahasuar edhe me Krahinën e Vojvodinës.

Periodha e fundit e Luftës së Dytë Botërore ishte një nga periudhat më tragjike të historisë së popullit shqiptar në Jugosllavi. Por udhëheqësit e PKSH nuk patën as kurajon dhe as guximin, jo më për të ngritur zërin për mbrojtjen e të drejtave dhe për zgjidhjen e problemit kombëtar të popullit shqiptar, por as për të protestuar kundër shtypjes së egër që u ushtrua në ato vise. Por, ajo që ishte dhe më e rëndë, repartet e UNÇSH u detyruan që, krahas luftimeve për përzënie të trupave gjermane në ato vise, të merrnin pjesë në atë periudhë e në disa raste edhe në operacionet për të shtypur qëndresën popullore në ato vise, qëndresë që drejtohej kundër zgjidhjes së padrejtë të problemit të tyre kombëtar dhe kundër gjenocidit antishqiptar.

Koncepti i PKSH për ndarjen ideologjike të botës e izoloi Shqipërinë dhe e bëri qeverinë shqiptare të heshtë në kohën që duhej të fliste. Në atë kohë, për vetë rrethanat e krijuara, vetëm ajo mund dhe duhej të mbronte të drejtat e ligjshme kombëtare. Lufta heroike e mbarë kombit shqiptar, gjaku dhe sakrificat e tij në luftë, e vërteta mbi trojet shqiptare, deklaratat e shteteve kryesore të Aleancës Antifashiste, për njohjen e kontributit të Shqipërisë për kauzën e përbashkët të popujve, duhej të shërbenin si argumente themelore për të përligjur në bisedimet dypalëshe shqiptare-jugosllave, si dhe në forumet ndërkombëtare, kërkesat e ligjshme të popullit shqiptar. Por si në bisedimet dypalëshe, ashtu dhe në Konferencën e Paqes në Paris (1946), "për të ruajtur e forcuar marrëdhëniet vëllazërore shqiptaro-jugosllave", këto probleme u injoruan dhe nuk u trajtuan.

Në këto rrethana në mbledhjen e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës (korrik 1945) u shpall se Kosova "me dëshirën e popullsisë së saj", i bashkohej Serbise Federale¹ në kuadër të Federatës Jugosllave. Kundër logjikës, kundër karakterit objektiv të strukturës kombëtare dhe aspiratave të shumicës dërrmuese të popullsisë u orvat të mbyllej problemi kombëtar i shqiptarëve në ish-Jugosllavi. Por, kjo mënyrë e trajtimit jo vetëm që nuk e mbylli këtë problem, por përkundrazi ajo do të diktonte rihapjen e tij në përmasa akoma më të mëdha dhe në rrethana të reja.

1 *Histoire diplomatique de 1918 à nos jours*, Paris, 1981, f.306.

2 *Këshilli populluer i Krahinës Autonome të Kosovë-Metohisë, 1943-1953*, Prishtinë, 1955, f.10.

3 A.Hadri, *Lëvizja nacionalçlirimtare në Kosovë*, Prishtinë, 1974, f.83-84.

4 H.Hoxha, *Rëndësia e amendamenteve kushtetuese për afirmimin e kombësisë shqiptare në Jugosllavi*, në: "Përparimi", 4, Prishtinë, 1971, f.273.

5 Xh.Shatri, *Vështrim i përgjithshëm mbi politikën serbomadhe në Kosovë*, f.102.

6 H.Hoxha, *Procesi i vetëvendosjes së nacionalitetit shqiptar gjatë revolucionit e ndërtimit socialist*, në: "Kosova", 2, Prishtinë, 1973.

7 *Këshilli populluer i Krahinës...*, f.44.

8 *AQSH*, Fondi 14, viti 1945, lista 1, dos.2. Nga Procesverbali i Plenumit të QK të PKSH, 17 tetor 1945.

9 *Po aty*, viti 1946, lista 1, dos.4/1. Procesverbal i mbledhjes së QK të PKSH 18-20 dhjetor 1946.

10 E.Hoxha, *Titistët (Shënime historike)*, Tiranë, 1982, f.261.

11 *Këshilli populluer...*, f.47.